

tra u Rimu previše suzdržljiv. Istina, za svoje mišljenje poziva se na sud poznatog P. Kirschbauma, no spomenuti arheolog i povjesničar umjetnosti je ustvrdio: arheološki, a to znači znanstveno je sigurno da je Petrov grob tu pod bazilikom u Rimu. — U trećem odsjeku prikazuje poapostolsko doba: progone, religiozni svijet poapostolskog vremena u svjetlu njegove literature, izgradnju crkvenog uređenja te heterodoksna kršćanska strujanja.

U četvrtom odsjeku uz daljnji tok progona daje lijepi i sažeti prikaz rada kršćanskih apologeta, te borbu Crkve za samoodržanje u hrvanju s gnosticizmom i montanizmom.

II dio — Ranokršćanska velecirka (180—324). Građu je podijelio u dva odsjeka. U prvom: Nutarnje učvršćenje Crkve u 3. st. obrađuje najprije sistematske progone za Sept. Severa, Decija i Valerijana, a onda od 253—408. stranice prekrasne sažete prikaze: razvoja kršćanske književnosti — istočne i zapadne, sa prikazima nosilaca tog stvaranja, prve kristološke i trinitarne sporove, maniheizam, razvoj liturgijske službe, duhovni i čudoredni život u općinama 3. stoljeća, svetost kršćana i njihove Crkve, izgradnju crkvenog uređenja te proširenost kršćanstva u predvečerje Dioklecijanovog progona. Ove stranice su sigurno najljepše i najbogatije u ovoj knjizi. Nema puno kronologije — tu je prikazana širina i dubina crkvenog života druge polovice 2. i cijelog 3. stoljeća.

U drugom odsjeku ovog dijela dan je kratak i pregledan prikaz Dioklecijanovog progona, konačni preokret za Konstantina Velikoga 313. i 324, kada Konstantin postaje samovladar, a kršćanstvo i na Istoku dobiva slobodu. Sa kratkim prikazom Konstantinovog »obraćenja«, uzrocima pobjede kršćanske vjere te s vrlo praktičnim popisom papa toga razdoblja i izvanredno korisnim kazalom stvari. imena i mjesta autor završava ovaj prvi svezak koji je tek jedan dio povijesti stare Crkve.

Mislim da je suvišna svaka pohvala. Knjigu treba pročitati — a čita se kao roman. Lijepa raspodjela pomoći će i studentu i svećeniku da se u njoj brzo snađe. Htio bih još napraviti jednu kratku usporedbu koja puno govori. Od 5 suvremenih najpoznatijih udžbenika crkv. povijesti ovaj priručnik posvećuje razmjerno

najveći broj stranica povijesti stare Crkve — od početka do 700. U postocima to iznosi 28%, dok drugi udžbenici posvećuju ovako: Fliche—Martin 17%, Rogier—Aubert—Knowles 21%, Pelican History 16% i Schmidt—Wolf 16%. Za suvremeni duh teološkog studija to je velika prednost. Kad k tomu dodamo da je najveći broj stranica posvećen bogato dokumentiranom prikazu dubine i širine cjelokupnog kršćanskog života, a tek manji kratkim i sažetim prikazima kronoloških zbivanja, ukazali smo odmah u čemu se nalazi vrijednost ovog u svijetu poznatog udžbenika crkvene povijesti.

Što se tiče hrvatskog prijevoda potrebno je posebno pohvaliti izdavača i prevodioce, jer im je jezik čitak, tehnička opremljenost na visini, te nimalo ne zaostaje za originalom, a uz to mu je cijena — uspoređena sa cijenom originala — upravo minimalna. Zamjerku bismo mogli uputiti nedosljednosti u prevođenju stranih vlastitih imena — negdje su prevedena a negdje ostaju u originalu, iako se radi o općenito manje poznatim osobama. To bi se moglo reći i na račun nedosljednosti u terminologiji.

U svakom slučaju hrvatska katolička kultura postala je bogatija. Zasluga je to Kršćanske sadašnjosti!

Andrija SULJAK

Josip Turčinović, KATOLICKA CRKVA U JUŽNOSLAVENSKIM ZEMLJAMA (Zagreb 1973), 43 str. Izdaje: Kršćanska sadašnjost, u nizu: Mala knjižica »KANE« br. 9.

Georg Stadtmüller, veliki poznavatelj južnoslavenskih crkvenih i političkih prilika naziva Balkanski poluotok »Vielvölkerraum« — mnogonarodnim prostorom. Što je Balkan u geografskom, to je Jugoslavija u nacionalnom, vjerskom i jezičnom smislu: moderan Babilon kontrasta, mozaik naroda, njihovih običaja i uvjerenja. Ne predstavlja li ta naša južnoslavenska stvarnost pravi izazov, upravo avanturistički izlet piscima, povjesničarima i teolozima? Zato je upravo čudno što je naša teološka literatura tako siromašna tematikom koja svojom ekumenskom širinom zavređuje veću pažnju, posebno zbog

toga, što kršćanstvo Zapada očekuje od nas koji živimo na razmeđu triju velikih svjetova: pravoslavnog Istoka, krajnjeg zapadnog ruba Islama i kršćanskog Zapada, da budemo *most*, izvor informacija i putokaz u jednom povijesnom razdoblju koje se danas običava nazivati ekumen-skim.

Tu prazninu popunjava knjižica dra Josipa Turčinovića, profesora istočnog bogoslovlja na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu, izvršnog poznavatelja povijesti, kulture i vjerskog stremjenja južnoslavenskih naroda koje je povijest smjestila «na razmeđe carstva i kultura, na križište različitih, najčešće nasuprotnih utjecaja i interesa» (str. 5). U kratkom, rekli bismo i previše kratkom, prikazu autor nastoji iznijeti barem temeljne odrednice jedne povijesti koja je puna lomova i obrata kakvih jedva da poznaje još koji dio svijeta, i u kojoj se odvijala povijest Crkvi južnoslavenskih naroda kao jedan od odlučnih čimbenika njihove narodske sudbine. Odrednice te sudbine autor traži u *hijerarhijsko-organizacijskim promjenama* koje tako neobičnom živošću stupaju na pozornicu povijesti utječući na sudbinu, opstanak i oblikovanje života Slovenaca, Hrvata, Srba, Crnogoraca, Makedonaca i Muslimana. Oni su naime po dolasku u novu domovinu već zatekli crkveno organizirano i jurisdikcijski zavisno kršćanstvo, i to bilo od Rima, bilo od Carigrada. Granica između Istočnog i Zapadnog carstva sjekla je upravo naše zemlje na potezu Budva—Drina—Dunav. Ova će administrativna granica imati upravo sudbonosno značenje za svu budućnost ovih krajeva, jer je njome u načelu povijesno unaprijed zadana buduća kopnena granica između pravoslavija i katolicizma, «odnosno historijska i etnička granica između Hrvata i Srba u prvoj fazi njihova povijesnog oblikovanja» (str. 8).

Na svega 43 stranice malog formata, u pet poglavlja pred nama se kao u nekom napetom filmu odvija povijest južnoslavenskih naroda koji su čestim hijerarhijsko-organizacionim promjenama uvjetovanim političkim kataklizmima bili spajani, razdvajani, izloženi raznim političkim i kulturnim utjecajima, stalno razdirani vjerskim sukobima, povezivani sa

središtima izvan narodnog teritorija, latinizirani, mađarizirani, pravoslavizirani i islamizirani, bizantinizirani i grecizirani, da bi se u produbljivanju međukonfesionalnih napetosti još čvršće vezali uz vjeru i narodnost, poistovjećujući jedno s drugim i tako ih učinili distinktivnim znakovima na kojima počiva i današnja vjerska karta južnoslavenskih zemalja. Da li je u tom spletu vjerskih pogleda i političko-nacionalnih shvaćanja moguće izbjeći motive napetosti i nazrijeti izlaz iz krize? Autor pravilno zaključuje da je izlaz moguć samo u »istinskom ekumenizmu, koji će razlučiti područja i omogućiti da se religiozni problemi vide kao religiozni, a politički, nacionalni i ekonomski kao takvi, da se onda kao raznorodni i razrješuju» (str. 31).

Promotrimo te povijesne Odiseje pojedinih aktera među južnoslavenskim narodima.

Slovenci u velikoj seobi Južnih Slavena zaposjedaju Norik. Početkom 7. vijeka pod knezom Samom stvaraju veliku državnu tvorbu, da bi već polovicom VIII stoljeća ušli u sklop velike Franačke države. Svoj exodus iz političke zavisnosti ostvarit će tek god. 1918! Pokrštenje je Slovence sačuvalo od istrebljenja, ali slovenska su crkvena središta ostala izvan nacionalnog teritorija, dok je sva crkvena, ekonomska i politička vlast stoljećima bila gotovo isključivo privilegij Germana. Početkom 19. stoljeća dolazi do postupnog osamostalijavanja slovenske Crkve. To je pridonijelo ne samo sređenijem vjerskom životu nego i očuvanju naroda od potpune germanizacije.

Hrvati, kako je netko lijepo rekao: »Prügelknaben der Geschichte« — »djeca koje je povijest nemilosrdno udarala«, započeli su svoj povijesni križni put na postajama u Panoniji, Iliriku i Dalmaciji, da bi već vrlo rano na svojim leđima osjetili posljedice teških međusobnih borbi dvaju suparničkih carstava: franačkog i bizantskog. Da bi omogućili dalmatinskim biskupskim sjedištima brže i čvršće vezivanje uz hrvatsko tlo, hrvatski vladari vode politiku žrtava. Žrtvuju »hrvatskog biskupa«, postižu postupnu kroatizaciju južno-hrvatskog državnog područja, ali u pastoralnom pogledu ta žrtva donosi veliku štetu kopnenom zaleđu, koje stoljećima ostaje bez ijednog biskupskog sjedla, sve do osnivanja zagre-

bačke biskupije oko 1093. g. Naglašenom težnji za latinizacijom hrvatske Crkve suprotstavio se je glagolizam i to vrlo uspješno.

Katolici u *Bosni* od početka XII st. pa do časa kada Bosna »šptom pade« pod Turke (1463) stalno su razdirani vjerskim sukobima između tzv. »bosanske Crkve« i Katoličke Crkve. Na području *Duklje ili Zete, današnje Crne Gore*, žive listom katolici. Čak i Nemanja i sin mu sv. Sava, osnivači srpske nacionalne dinastije i Srpske Crkve, primaju krštenje na ovom području po latinskom obredu. Pravoslavizacija ovih katoličkih krajeva počinje potpadanjem Zete pod Rašku u drugoj polovici 12. st., a ubrzana je pod Turcima, paralelno s islamizacijom. Današnji katolici u Crnoj Gori tek su mali ostatak nekadašnje barske metropolije čiji nadbiskupi sve do danas nose naslov »primas Serbiae«.

Mala srpska oblast zvana *Raška* bila je pokrštena od bizantskih svećenika. Pod nemanjičkom dinastijom narasla je u moćnu državu koja se je širila na zapad prema moru, prema sjeveru do Dunava i prema jugu do Egejskog mora. U tom razdoblju čak ni za cara Dušana Silnoga nema znakova za veće antilatinstvo. Srpski vladari održavaju stalne veze s Rimom odakle primaju i krune. Grčke antilatinske polemike ulaze u srpsku i makedonsku Crkvu relativno kasno, a kao prenosnik služi Atos i grecizirana ohridska Crkva. Dolazi do pravoslavizacije katoličkih krajeva Zete i Zahumlja (današnja Hercegovina) više iz motiva državne stabilnosti negoli iz motiva vjerske intolerancije, a takva će se crkvena politika srpske države nastaviti i pod Turcima »kad se pravac pravoslavnog širenja bude okrenuo prema zapadu, u sasvim katoličke krajeve« (str. 25).

Prodor Turaka prouzročio je među južnoslavenskim narodima najdalekosežnije promjene i u vjerskom pogledu najtragičnije posljedice, a posebno za katolicizam. Narod se je selio preko turske granice u slobodnu Hrvatsku, Gradišće u Austriji, preko mora u Italiju, ili se je pravoslavizirao, odnosno islamizirao. Na nekadašnjem katoličkom tlu oblikovao se je tako širok pojas pravoslava obuhvaćajući jednu i drugu stranu turske granice. Vjersko-jurisdiksijska granica sasvim se je izmi-

jenila, a pravoslavlje dopijeva duboko u hrvatsko katoličko područje i u Bosnu. Kao predstavnici naroda i sabirači poreza, srpski hijerarzi vrše pritisak na katoličko stanovništvo, osobito zahtijevanjem poreza, što znatno napinje međukonfesionalne odnose. Dio doseljenih pravoslavaca u hrvatske krajeve stupio je u uniju s Katoličkom Crkvom, a na znatno prorijedene starodrevne srpske krajeve spuštaju se Siptari (Albanci). Sve to dovodi do ozbiljnih zapleta i napetosti koji produbljuju međukonfesionalne razlike.

Poslije potiskivanja Turaka s Balkana pokazale su se nezacijeljene rane na organizmu Katoličke Crkve u Hrvata. U vihoru neprekidnih borbi nestale su mnoge crkve i samostani, stanovništvo je opalo, a na opustjela ognjišta naselili su se pravoslavci. Bosna, koja je prošla najteže, bilježi iseljenja katolika i islamizaciju i pravoslavizaciju bogumila-»kristjana«.

Na zgaristima prošlosti trebalo je zasaditi stablo crkvene budućnosti. Tek 19. i 20. stoljeće donose proljeće na vjerska polja ovih ispaćenih krajeva. Prvi svjetski rat stvara novu državu, složenu od mnogih tradicija, vjera, narodnosti, jezika i pisama. Iako se stvaranjem Jugoslavije većina južnoslavenskih katolika po prvi put u povijesti našla većinom na okupu, položaj im je uslijed velikosrpske diskriminatorne politike prema nerspskom življu, posebno u Makedoniji i Hrvatskoj, bio nepovoljan. »U takvim će se prilikama napetosti stalno gomilati, inteligencija i narod će se grupirati u razne pokrete i udruženja, dok sve te strasti i gorčine kod jednog dijela ljudi ne izbiju tokom rata u poznate pokolje« (str. 37).

U zadnjem V poglavlju autor na temelju iznesenih hijerarhijsko-organizacionih mijena Katoličke Crkve u južnoslavenskim zemljama donosi nekoliko vrlo zanimljivih temeljnih konstatacija, koja tumače naš regionalizam, mentalitet zavisnosti i činjenicu duhovnog zatvaranja prema svijetu, kao i utjecaj stranih oblika katoličkih organizacija s naglaskom na disciplinu i autoritet, i zaključuje da je »u takvoj povijesti pastorizacija nužno vjernike indoktrinirala negoli im vjeru produbljava« (str. 42). Promotrimo li tu povijest u cjelinu onda je — kako autor lijepo primjećuje — »pravo čudo da je ova Crkva, usred tolikih nepogoda, uspjela svom

narodu dati one plodove svojih napora što ih je stvarno dala» (str. 43).

Ono što možda možemo zamjeriti ovoj maloj knjižici je konstatacija da je premalena za tako veliku temu! Citajući je gotovo nam je žao što smo već pri kraju. Zar se nije pojedinim poglavljima mogla dodati barem najvažnija literatura i zemljopisna karta? To bi ovom vrijednom i nadalje aktualnom djelu dalo pečat dokumentiranosti i još veće preglednosti.

Juraj KOLARIĆ

Oberški—Rebić, BIBLIJSKA POVIJEST STAROGA I NOVOGA ZAVJETA. Treće, prepravljeno izdanje. HKD sv. Cirila i Metoda, Zagreb (»Zadružna štampa«) 1972, 260 str.

Prvo i drugo (s prvim sasvim identično) izdanje ove knjige sastavio je pok. prof. Oberški, a tiskalo ga je zagrebačko HKD sv. Cirila i Metoda 1960. odn. 1961.

Dr Rebić je na temelju novijih egezegetskih tumačenja teže shvatljivih mjesta knjizi pokušao, kako sam kaže, dati »novo obličje«. Da bi čitatelju olakšao »čitanje biblijskih tekstova« i uveo ga »u postepeno suživljavanje s biblijskim načinom pisanja povijesti i u postepeno poniranje u otajstveno objavljivanje Božje čovjeku kroz povijesne događaje, kroz simbolična djela i kroz znakovite riječi i govore« (Predgovor); da bi, dakle, pozornost čitatelja odsmjerio od »povijesti« shvaćene kao registriranje činjeničnosti i usmjerio je na poruku koja je kroz pripovijedanje činjenica dana, Rebić je preinačio dvadesetak najznačajnijih ulomaka ove knjige. Dao je, znanstveno govoreći, nekoliko veoma vrijednih preinaka. One su zacijelo najvrednije u cijeloj knjizi. Nezgodno je samo to što su te preinake napravljene u knjizi koje je inače naslov, pretežni dio teksta i ilustracije pozornost čitatelja usmjeruju sasvim drugim — očito nebiblijskim — smjerom, pa su nespozumci i zabune veoma lako mogući.

Književni rod »biblijske povijesti« novijeg je datuma. Odrazuje mentalitet liberalne povijesno-religijske škole s kraja prošlog stoljeća; mentalitet po kojemu biblijska povijest dolazi na mjesto biblijske teologije. A nastao je kao pučka katolička re-

akcija na liberalno nijekanje povijesnosti Biblije. Upravo stoga, kao svaka reakcija, pretjerano i jednostrano naglasuje ono što želi dokazati: u ovom slučaju povijesnost biblijskih izvještaja. Treba najprvo jako naglasiti: povijest je u Bibliji veoma važna. Upravo je specifična značajka biblijske objave to da se Bog objavljuje kroz povijest. Ali baš zbog toga povijest u Bibliji nije važna radi povijesti, ona nije sebi svrha, nego je sva u funkciji objave — poruke. A biblijske povijesti odveć jednostrano ističu povijesnost u sebi, a premalo usmjeruju na poruku. U Oberški—Rebićevoj knjizi ovo je posljednje usmjerenje dano tek tu i tamo po kojim sitno tiskanim retkom (a sitnim se slogom tiskaju manje važne stvari).

Prednost je »biblijskih povijesti« što sažeto donose podatke o biblijskim događajima pa se oni lako partete. Ali to je i njihov nedostatak. Jer, umjesto da nekako olakšaju čitanje Biblije i u nj uvedu, one zapravo gotovo uvijek to čitanje nadomještaju, što je veoma štetno osobito u katehizaciji, koja je i onako odveć intelektualno-sadržajno usmjerena pa zbog toga još uvijek poznata pod pojmom *vjeronauk*.

Da je i ovo izdanje (makar i nesvjesno) zamišljeno kao samostalna knjiga, a ne kao uvod u čitanje Biblije, vidi se i po tom što priređivač nije osjetio da bi u nju trebalo možda uvrstiti više doslovnog biblijskog teksta. A ni one citate (inače dosta obilne) koji u njoj već postoje nije ispravio po novoj i već naširoko proširenoj hrvatskoj Bibliji.

Takvom se pak substitucijom još dublje ukorjenjuje odveć simplicitičan i dogmatski neispravan nazor koji u Bibliji vidi samo sadržaj i ideje, a premalo ili nikako tekst i Riječ ili »događaj Riječi« (*Wortereignis*, kako to ističe nova hermeneutika). Živu i životvornu riječ, događaj Riječi, koji poruku i život prenosi ne samo idejnim sadržajem, nego usto i svojim ritmičkim, zvučnim, značenjskim, suznačenjskim, slikovitim, slikovnim, dojmovnim i drugim komponentama djeluje na svega čovjeka, a ne samo na njegov um, i postaje za nj pravi živi i životvorni događaj.

I još nešto. U Pismu treba tražiti i otkrivati hagiografovu nakanu u kojoj se očituje poruka Božja. A tu nakanu pisac očituje svetim tekstom: